

Joža Lovrenčič

Tonca iz lonca

Nenavadna zgodba iz starih časov.

Tretji del.

1.

raščak ni mogel pozabiti čudežnega ozdravljenja. Kadarkoli je mislil na grozno trpljenje, ki ga je prestajal, ko so mu odgnile roke do zapestja in noge do členkov, se mu je zdelo, kakor bi sanjal, da je spet zdrav. Vesel je bil novega zdravja in nič mu ni bilo žal, da je izpolnil Košanove pogoje.

»Nič zato, če sta zdaj Košana in Grapar svobodna kmeta in da sem drugim omilil tlako in desetino, samo da sem spet zdrav! Srečen sem zdaj in zadovoljen in grajsko gospodarstvo tudi nič ne trpi. Vse gre lepo in gladko, sproti se množi blagostanje, nobenih nepravil ni več, odkar sem postal drug človek. Zdaj vidim, kako je res, da en krivičen vinar deset pravičnih sne...«

Misel o krivičnem vinarju ga je zbolela. Spomnil se je na Košanovega očeta, kako je moral zaradi enega samega krajcarja, ki mu ga je zmanjkalo, pretrpeti v grajski ječi grozno smrt.

»Ali nisem poravnal svojega dolga?« je skušal pomiriti vest. »Saj je njegov sin, ki me je ozdravil, zdaj svoboden in vnuk sme tudi v šole, kakor je želel rajni.«

Pa mu vest le ni dala miru. S krivičnim vinarjem se je oglašala dan za dnem, odkar se je bil nanj spomnil. Bolj ko je hotel pozabiti nanj, glasneje jo je slišal in kamor je pogledal, se mu je zdelo, da vidi same krajcarje, ki so krvavi.

Stari grajski pisar je opazil, da grofa nekaj grize in mori. Nič več ni govoril z njim tako prijazno kakor prve mesece po ozdravljenju in mož z gosjim peresom se je bal, da ni grofu žal, ker je podložnikom toliko popustil. In še se je bal, da bi se izkazal pregovor o stari navadi, ki je železna srajca.

»Zatiranja in neusmiljenosti ne more pozabiti — spet bo pel bič, spet se bo polnila grajska ječa,« je sklepal pisar in bil žalosten, zakaj kmete je imel rad in jim ne bi priželel, da bi se valpet in biriči še kdaj znašali nad njimi kakor prejšnje čase.

Pisar se je motil.

Lepega jesenskega dne je stopil graščak v kancelijo. Pisar je vstal, se ponižno priklonil in pozdravil svojega gospoda ter stojé čakal, kaj zapove grofovsko gnada.

»Sedite, pisar, sedite!« je rekel graščak in še sam sedel na lepo izrezljano in poblazinjeno stolico, ki je bila v pisarni samo zanj pripravljena. »Prišel sem, da se z vami nekaj posebnega pomenim,« je začel grof.

»Prosim, prosim, Vaša gnada!« je bil pisar pripravljen poslušati gospoda in je z začudeno radovednostjo čakal, kaj mu pove.

»Stari ste, pisar,« je povzel grof — pisar se je zdrznil in se oprijel z obema rokama mize, zakaj bilo mu je, kakor bi bil to uvod v obsodbo, da ni več za delo in da ga odpušča.

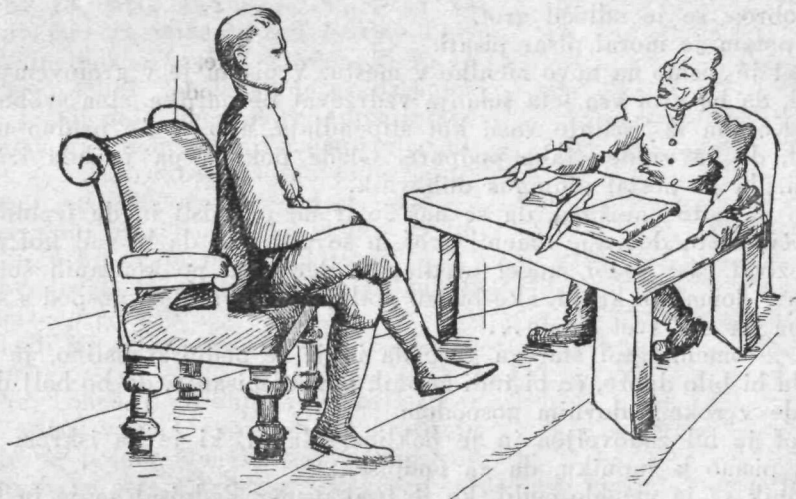
»Ni še take sile, Vaša gnada,« je drhte pripomnil, »roka je še gibčna in nič se mi ne trese. Pisavo imam še vedno prav tako kakor pred tridesetimi leti, ko so me vaš gospod oče rajni gnadljivi grof vzeli v službo.«

Gračak je razumel pisarjev strah, pa se je nasmehnil, vstal, stopil k njemu ter ga potrepljal po rami:

»Nič se ne bojte, pisar! Nisem prišel, da bi vas odpuščal iz službe zaradi vaše starosti. Stari ste, sem rekel in hotel sem s tem samo poudariti, kar sem že v mladih letih tolikokrat slišal, da je starost — modrost. To ste mi vi že dostikrat dokazali, ko ste mi vedno le najboljše svetovali, le da vas nisem maral prejšnje čase vedno poslušati...«

»O, Vaša gnada!« se je branil pisar grofovega priznanja.

»Da, nisem vas maral poslušati, delal sem po svoji glavi, bil trd in neusmiljen, dokler me ni zadela pravična kazen z groznim trpljenjem, ko

sem moral gledati, kako pri živem telesu gnijem,« je nadaljeval grof in hodil po kanceliji od stene do stene, držeč roke na hrbtu. »Zdaj bi bilo vse v redu in prav, samo če bi me vest ne pekla...«

»Zakaj pa, Vaša gnada, ako smem vprašati? Saj ste vse tako lepo poravnali!« je segel pisar v besedo grofu, da bi ga potolažil.

»Vse lepo poravnal? Dà, tudi jaz sem tako mislil in skušal pomiriti vest, a se ne dá. Veste, tisti krajcar, ki ga rajnki Košana ni mogel plačati, me zadnje čase neznansko preganja. Nič ne vem, kaj naj bi napravil, da bi prišel do miru. Ali bi mi mogli kaj svetovati?« je obstal grof pred pisarjem.

Pisar je podprl glavo, majal z njo in se zamislil.

Trikrat bi bil grof premeril kancelijo od stene do stene, ako ne bi stal pred pisarjem in čakal, kaj mu odgovori.

»No?« je vprašal, ko je pisar odmaknil roko na mizo, dvignil glavo in ga pogledal.

»Če ne bi zamerili, Vaša gnada, tako bi mislil in tako bi svetoval, ako je oni krajcar kriv, da vas vest peče. Stari Košana je zaradi krajcarja moral umreti — kaj, ako bi pa vi zdaj omogočili z denarjem izpolniti njegovo posmrtno naročilo in pomagali njegovemu vnuku do lepšega življenja, ki ga dajo — šole...«

»Saj sem dovolil, da smejo dati Bernardka, ali kako je že vnuku ime, v mesto šolat,« je grof odvrnil pisarju.

»Že, že,« je pripomnil pisar ponižno, »a šolanje stane, za šolanje je treba denarja. Šole se vlečejo in ne vem, če bo Košana zmogel plačevanje, čeprav je zdaj svoboden kmet.«

»Z drugo besedo: svetovati mi hočete, naj bi jaz vzdrževal Košanovega šolarja?« je vprašal grof.

»Dà, Vaša gnada, to bi vam svetoval. Zdaj imajo novi menihi v mestu svoj kolegium in vse hvali njihov konvikt in šolo. Po plačilu ločijo tri vrste šolarjev: bogate, srednje in ubožne. Bogati — komezales jim pravijo — plačajo na leto osemdeset, srednji ali kolegiales trideset manj, ubožni so pa kolegiales stipendiati ali alumni in jih vzdržujejo dobrotniki s stipendijami ali ustanovami, ki naj znesejo vsaj dvajset goldinarjev na leto. Če bi se Vaši gnadi ne zdelo preveč, bi svetoval, da bi se odločili za stipendiatu,« je končal pisar s svojim nasvetom in pojasnilom.

»Dobro,« se je odločil grof.

In potem je moral pisar pisati.

Pisal je pismo na nove menihe v mestu. V pismu je v grofovem imenu povedal, da bo grof vsa leta šolanja vzdrževal Bernardka, sina svobodnega kmeta Košana iz Srednje vasi, kot stipendiatu, ako se bo pridno učil in pokazal, da je vreden take podpore. Glede poklica pa je bila izražena še želja, da bi postal alumnus duhovnik.

»To pa zato napišimo, da se naš šolar ne premisli in da izpolni, kar je naročil očetu ded,« je omenil grof in še povedal, da bi rad kot patron fare doživel čas, ko bi mogel predlagati Bernarda po končanih šolah za župnika v domačem kraju, ako bi mu dotlej pripravil stari gospod s svojim odhodom na oni svet mesto...

Ko je omenil grof starega gospoda in je še podpisal listino, je menil pisar, da bi bilo dobro, če bi tudi župnik potrdil pisanje, da bo bolj držalo, ko pojde v roke redovnim gospodom.

Grof je bil zadovoljen in je poklical hlapca, ki je na iskrem konju odnesel pismo k župniku, da ga podpiše.

Župnik se je nemalo čudil, ko je bral pismo. Podpisal ga je in izročil hlapcu, ki se je v brzem diru vrnil na grad in našel grofa še v kanceliji pri pisarju.

»Kaj je rekel župnik?« je vprašal grof hlapca.

»Veseli so bili, Vaša gnada,« je povedal hlapec, se poklonil in odšel. Seveda, župnik hlapcu ni pripovedoval, da Košanovi lahko zmorejo sami stroške, ko jih je založil Tonca z zlatniki iz korenja. Nikomur ni tega povedal, tudi graščaku ne. In mu ne bo. Bolj prav je, da dobijo menihi graščakov denar za plačilo, kakor zlatnike, ki so čudnega kova malega Tonca iz lonca. Kdo ve, koliko časa vzdržijo čar in ali se lepega dne ne spremenijo spet v korenje? Potem bi z Bernardkovim šolanjem bilo konec. Ob grofovih goldinarjih se bo nemoteno in brez skrbi šolal...

Ko je odšel hlapec, je dejal grof pisarju:

»Tako, zdaj bi bila ta zadeva doma urejena. Kaj pa v mestu? Ali ne bi kazalo, da bi tudi pri novih menihih vse uredili, preden se začnejo šole? Košana sam si ne bo znal pomagati, ko se v mestu ne spozna in ne ve, kje bi potrkal in na koga naj bi se obrnil. Mislim, da bi bilo prav, če bi vi svoje stare kosti še enkrat preizkusili na konju do mesta, kjer bi stopili s tem pismom v kolegium in še tam vse uredili!«

»Rad, Vaša gnada!« je bil pripravljen pisar ter še menil, da mu ježa ne bo škodila in da pokaže tudi na konju, kako se čuti še mladega...

In je pisar res še tisti dan odjezdil s pismom v mesto in vse uredil pri novih menihih, da sprejmejo z novim šolskim letom po Vseh svetih Bernardka v svoj zavod in šolo. Ko se je vračal iz mesta, se je spotoma

oglasil pri Košanovih in povedal, kako gnadljiv je grof, ki je poskrbel za Bernardka in njegovo šolanje pri novih menihih ali jezuitarjih, ki so sila učeni gospodje.

Košana in Košanka sta se zavzela ob tej novici in se pomenljivo spogledala. Govoriti nista mogla in sta si tako povedala, da je prav, če bo grof skrbel za šolanje, samo Tonca in njegovega denarja da ne smeta izdati.

»Pa bi malo stopili s konja, gospod pisar, in se pri nas odpočili!« je vabil Košana.

»Saj res, gospod pisar!« je prosila Košanka in že stopila v hišo, kakor bi bila v zadregi, da je v njej vse narobe in da pospravi, preden bi pisar vstopil. Pa ni biló v hiši prav nič narobe, samo skrbelo jo je, kaj bi rekel grajski mož, ko bi videl, da imata poleg Bernardka še Tonca, o katerem niso v gradu nič vedeli.

Oba je našla za mizo. Ne, prav za prav ne, ker za mizo je sedel samo Bernardek in glasno bral iz knjige, ki jo je imel pred seboj. Tonca je ležal na mizi, kakor je bil dolg in širok, podpiral glavo z rokami, ki jih je oslonil na komolce, in strmел v Bernardkovo knjigo ter z odprtimi usti poslušal učenega prijatelja.

»Grajski pisar so zunaj in oče so jih povabili v hišo,« je povedala mati.

Bernardek je pustil knjigo in planil izza mize pred hišo.

»Tudi jaz grem ven!« je zaklical Tonca z mize.

»Ne, Tonca, ti ostani kar tukaj! Pisar te ne smejo videti. Povedali bi grofu in grof bi te potem nemara kar vzeli. Kdo ve, kaj bi se potem zgodilo? Zgovoren si, pa bi še povedal, da si ti ozdravil grofa. Grof bi se razsrdili in spet bi nam bilo gorje. Oče bi morali v ječo in Bernardek ne bi smel več misliti na šole!...«

Tonca je razumel materino skrb in ni silil več pred hišo. Potuhnil se je, kakor da je zadovoljen, a ko je Košanka šla iz izbe, se je brž napravil s kapljicami iz male stekleničice nevidnega.

»Tako,« je rekel možko, »zdaj pa tudi jaz lahko grem pred hišo, ko me pisar ne bo mogel videti!«

Neviden se je spustil z mize, se oprijel zunaj Košanke za krilo in molče gledal pisarja na konju in ga poslušal, ko je Bernardku pripovedoval, kako je v mestu pri novih menihih, kamor bo moral kmalu iti.

»Zdaj sem pa vse povedal, kar je potrebno, da veste. O Vseh svetih morata na pot in potem — Bog daj srečo, da bi se Bernardek lepo učil!« je še rekel pisar, pomahal z roko in obenem vzpodbodel konja, ki se je spustil v dir proti gradu.

Vsi so gledali izpred hiše za njim, tudi nevidni Tonca.

Ko je pisar s konjem izginil v smrečju pod gradom, se je prvi oglasil Tonca in vprašal:

»Zakaj pa ni prišel pisar v izbo? Saj ste rekli, da pride!«

»Glej, glej, tudi ti si tukaj, Tonca nevidni? Hitro si se prelevil. Veš, zaradi tebe nisem silil gospoda v hišo, ko ni na prvo vabilo razjahal,« je povedal malemu radovednežu Košana, a Tonca ni bil zadovoljen. Vedeti je hotel, zakaj je prišel pisar k njim in kakšne novice je prinesel.

Medtem ko so šli v hišo, se je Tonca napravil spet vidnega in videli so, kako je postal žalosten, ko je izvedel, da bo Bernardek hodil v šole za graščakove zlatnike.

»Ali moji niso pravi in toliko vredni kakor graščakovi?« je vprašal.

»Seveda so,« ga je potolažil Košana, »a izdati nisem maral, da imamo sami denar. Previdnost, dragi moj Tonca, nikdar ne škoduje. To si zapomni oboje z Bernardkom in ne bo vama žal, če se bosta po tem ravnala. Tvoji zlatniki nam bodo pa še vedno prav prišli, saj je toliko potreb in človek ne ve, kaj ga čaka. Bolje je drži ga ko lovi ga. Za denar to zlasti velja, ko ga navadno nikdar ni dovolj, posebno pa tedaj, kadar ga potrebuješ!«

Po teh besedah ni bil Tonca več žalosten. Vesel je bil, da sta graščak in pisar vse tako modro uredila, da Košanu ne bo treba izdajati za šole njegovih zlatnikov, ko jih bo še drugače potreboval. Od veselja je pa kar poskakoval, ko so mu vnovič obljubili, da bo smel kljub temu z Bernardkom v mesto, čeprav bo zanj grof plačeval. — —

Pisar je poročal tudi grofu, kako je opravil v mestu.

In grof je doživel novo čudo: vest je potihnila in ga ni več pekla s spominom na krajcar, za katerega je moral Bernardkov ded umreti grozne smrti v grajski ječi... (Dalje.)

Vsevolod Garšin

Attalea Princeps

Iz ruščine prevedel Ivan Vouk.

V nekem velikem mestu je bil botaniški vrt in v tem vrtu ogromen cvetličnjak iz železa in stekla. Bil je zelo lep: vitki, zaviti stebri so držali vse poslopje; nanje so se opirali vzorno izdelani loki, ki so bili med seboj prepleteni z mrežo železnih okvirov, v katere so bile vstavljene šipe. Posebno lep je bil cvetličnjak, ko je sonce zahajalo in ga obžarilo z rdečim sijem. Tedaj je bil ves v ognju, rdeči odsevi so se poigravali in prelivali kakor v ogromnem, fino brušenem kamnu.

Skozi debele prozorne šipe si videl zaprte rastline. Vkljub veličini cvetličnjaka so bile na tesnem. Korenike so se jim prepletale in jemale druga drugi vlago in hrano. Drevesne veje so se križale z ogromnimi listi palm, jih upogibale in lomile, a same so se upogibale in lomile ob železnih okvirih. Vrtnarji so neprestano obrezovali veje in podvezovali liste, da ne bi mogli rasti, kamor bi se jim zljubilo, toda to je malo pomagalo. Rastline so hlepele po širokih prostorih, domovinski zemlji in prostosti. Bile so iz toplih dežel, nežna, razkošna bitja so se spominjala domovine in hrepenela po njej. Če je steklena streha še tako prozorna, jasno nebo to ni. Pozimi so šipe včasih zamrznile; tedaj je postalo v cvetličnjaku docela temno. Veter je žvižgal, se zaletaval v okvire in jih stresal. Streho je pokrili nametani sneg. Rastline so stale tam, poslušale vitje vetra, toplega, vlažnega, ki jim je dajal življenja in zdravja. In zaželele so si zopet občutiti njegovo pihljanje, zaželele so si, da bi jim zazibal veje in se poigral z njihovim listjem. Toda v cvetličnjaku je bil zrak miren: kvečjemu da je včasih zimski vihar ulomil šipo, in tedaj je hladen, z ivjem napojen tok zavel pod oboki. Kamor je tok udaril, tam so listi bledeli, trepetali od mraza in veneli.